

Karjan lepo

Vanha, jo vuosikymmeniä sitten käytännöstä jäänyt tapa oli koota karja keskipäivän aikana »lepomaan». Paimen antoi torvensa törähdellä merkiksi, ja karja tiesi tulla tiettyyn paikkaan, jossa sitä oli helppo pitää silmällä ja jossa vaivatta sai selvillä, oliko koko lauma koossa. Tällainen paikka oli *lepo*, *levo* tai *lehu*.

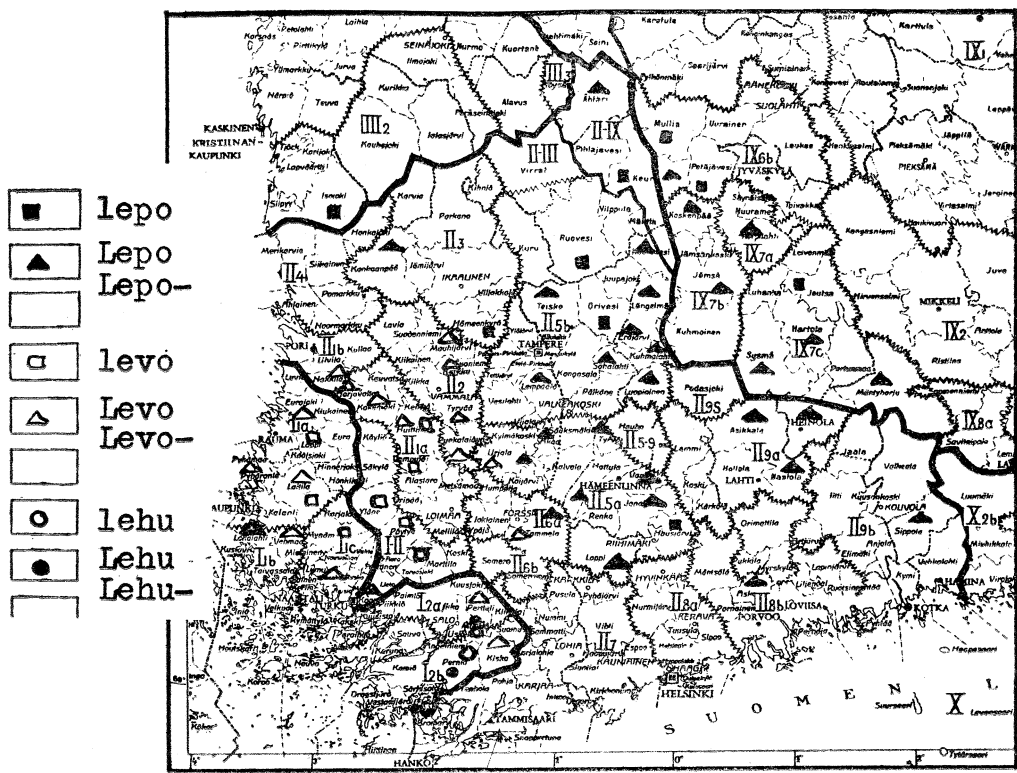
Siitä, millainen *lepo* oli, saa Sanakirjasäätiön arkistotietojen perusteella tuskin oikeata kuvaa. Se oli »joku ylänköinen keto» (Mynämäki) tai »halme-paikka» (Hämeenkyrö). Se oli »metsässä tai järven rannalla» (Yläne). Varmaa oli, että karja siinä »lepoi,» »makkaskeli» tai »lehui». »Se ol semmonen kallioine rint ja siin kaunis keto ja stä snootti Hyypäleoks ja ku siin oltti nin kyl karja ai siin leol makkaskel» (Mynämäki). »Oli semmonel levo sittek ko ne (elukat) prukas päivällä mennäs siihem maata. S-oli niinko ketompi paikka, ettei ollun nim puskanen. Ne prukas aina mennäs siihel levollek ko ne mettäsä kävi» (Vampula).

Tälle sanalippumerkintöjen perusteella luodulle kalpealle kuvalle antavat hieman väriä paikannimikokoelmien lukuisat *lepo-* ja *levo-*nimien sekä näiden yhdynnäisten yhteydessä annetut tiedot. Esimerkiksi Tyrvään kokoelmassa on mainittu seuraavat *lepo-*nimet:

Levo, mäkitupa, entinen torppa (Sammaljoki),
Levo, pelto, vanha karjan lepopaikka Hauhajärven rannalla (Komerola),
Levomäki, alkuaan sotamiehen maa, jossa myös on ollut sotamiehen asunto (Lousajankylä),
Levonala, vanha karjan lepopaikka (Evo),
Levon haka, entinen karjan lepo- ja märehitimispaikka (Pohjola),
Levonmaa, pelto (Hauhajärvi),
Levonmoisio, peltokappale metsän keskellä (Vihattula),
Levonniitty, pelto, entinen karjan lepopaikka (Hauhajärvi),
Levonmäki, metsämäki (Viljoniemi),
Levonnokka, niemeke (Rautajoki),
Levonnokka, niemeke (Iankula).

Tässä esiintyvien nimien lisäksi tapaa varsin monissa kokoelmissa Lepokankaita, Lepolahtia, Lepopeltoja, Leposaaria sekä Leponiemiä ja -neniä. Esimerkiksi Keuruun Keuruunkylässä on *Lepokangas*, joka on lehmien lepopaikka. Keuruun Ukonselän pohjukassa on *Lepolahti*, jonka »rannalla on ollut lehmien lepopaikka 'veen hengessä'». Samassa kokoelmassa on mainittu myös *Leposaari* (Keuru, Yltiänjärvi), »joka matalan veden aikana yhtyy mantereeseen». Sekin on entinen lepo. Kuoreveden Joensuussa sijaitseva *Levonnenä* (niemeke) on ollut aikoinaan Joensuun lehmien lepo. On myös muutama *Lepola-*niminen torppa tai entinen torppa. — Mielenkiintoista on, että *lepo-*nimet varsin usein selitetään torpiksi. Toisaalta on luonnollista, että raivatulle ja lannoituneelle entiselle karjan lepopaikalle on rakennettu torppa. — Tavallisimpina *lepo-*yhdynnäisinä on kuitenkin pidettävä niitä, joiden perusosana on *mäki* tai *niemi*. Keuruun kokoelman kuudestatoista *lepo-*nimestä on puolet niemiä, ja näistä on ainakin kuusi entistä lepoa. Kiskon kokoelmassa on taas yhdestätoista *levo-*yhdynnäisestä kuusi *mäki-*loppuista, ja niistä on mainittu puolet entisiksi karjan lepäilypaikoiksi. Mäkien ja niemien runsautta karjan lepopaikkoina todistaa myös se, että sangen monet muut *lepo-*nimiset paikat on selitetty mäiksi ja niemiksi. Esimerkiksi Punkalaitumen Haiivionkoskelta mainittu *Levo* on mäki. Samoin on Teiskon Kaukjärven *Levonkallio* selitetty mäeksi. Paikannimien perusteella voidaankin sanoa, että juuri mäet ja niemet ovat olleet suosittuja karjan lepopaikkoja.

Tässä yhteydessä ansainnee maininnan myös se, mitä 1750-luvulla ilmestyneessä Huittisten pitäjän taloudellisia oloja esittävässä kirjasessa sanotaan

levoista. Pehr Adrian Gadd kirjoittaa siinä mm.: »Om sommaren; hafwer här boskapen tämmeligen tilräckelig föda; Af Wall-hjon Betes de då i Wille Skogar. Lepot, eller Boskaps Hwiloställen, uppå små uprögde Åkertäppor i Willa Skogarne, brukas här äfwen allmänt.»¹ Samoihin aikoihin ilmestynessä maanviljelystä käsittelevässä kirjassa Gadd kirjoittaa levoista: »Wära finnars Lepat, utgöra äfwen en art fällning; de bestå af små åker-täppor, aflägne uti skogen på betesmarken, dit boskapen middags-tiderne til 1 a 2 timar drifwes in at hwila och at då med sin torra och wäta spilning göda åkren. I Wäster Norrland brukas wid deras så kallade fäbodas äfwen like små afgårda utåkrar, der boskapen hwilar öfwer nätterne. Hälst uptages desse åkertäppor på de ställen, der efter betesmarkens widd, lägligast är för boskapen til dessa hwilo- och läger-ställen, samt hwarest tilgång är på friskt watn, och nödig skugga för boskapen.»²

¹ Pehr Adrian Gadd, Academisk Beskrifning Öfwer Hwittis Soken I Björneborgs Län. s. 36.
² Gadd, Försök Til en Systematisk Inledning I Swenska Landtskötselen I—III. s. 231.

Tämän jälkeen voimme esittää kuvamme kutakuinkin varmoin vedoin. *Lepo* raivattiin (uptages) laitumelle jollekin ympäristöä korkeammalle, mieluummin tasaiselle paikalle, ja jos suinkin oli mahdollista, paikka valittiin niin, että sen välittömässä läheisyydessä oli sopivasti vettä. Kun paikka yleensä oli avoin tai se raivattiin puista ja pensaista puhtaaksi, oli juuri jonkin mäen nyppylän tai niemen nenän valitseminen tällaiseksi paikaksi luonnollista. Niissä pääsee tuulikin tuntumaan, ja se pitää kiusalliset hyönteiset kaukana karjasta.

Kun laitumet olivat laajat, saattoi samalla laitumella olla useita lepoja. Kokemäen paikannimikokoelmassa on *lepo*-sanan yhteydessä tieto, jonka mukaan jokaisella laidunmaalla oli tavallisesti seitsemän lepoa. Näissä jokaisessa karja ehti viikon kestävän laidunkierron aikana käydä kerran, niin että esimerkiksi maanantaisin karja lepoi aina samalla levolla. Niinpä Säpilän kylän karja kulki kesänavetoiltaan »karjakujaa pitkin Rahikan myllylle ja siitä retkien kautta Maalisjärven levolle, Pontan levolle, Säästänmäen levolle, Kenkäkallion levolle, Puolimatkan suolla olevalle saarekkeelle, jolle ... yhteisvoimin rakenrettiin silta, jota myöden päästiin Varpesillan levolle. Vielä oli Paimenen levo ja Pyhälevo.»

Lepotarha-nimitykset (esim. Ganander tuntee sen) viittaavat siihen, että tällaisia lepoja olisi myös aidattu. Kuitenkin tuntuu todennäköiseltä, että varsinaiseen aitaamiseen on ryhdytty vasta sitten, kun levot on otettu viljelykseen. Mikäli sitä ennen on lepoja aidattu, se on ollut harvinaista, sillä voidaan sanoa, että suorastaan sääntönä oli tuoda karja yöksi kotiin karjapihaan. Jos joutokarja jätettiin yöksi metsään aidattuun lepotarhaan, se oli poikkeus säännöstä. Paikannimissäkin näyttävät *tarha*-yhdyntäiset perin harvinaisilta, sillä tähänastisissa paikannimikokoelmissamme on sellaisia yksi ainoa. Se on Mäntyharjulta; lisäksi se on Mäntyharjun kokoelmassa ainoa *lepo*-nimi.

Kun tarkastelee karjan lepoaikkaa tarkoittavien sanojen levinneisyyskarttaa, huomaa, että suuri osa kartasta on valkoisena. Merkit peittävät vain Lounais-Suomen ja Hämeen. Itäisimmät tiedot ovat Sippolasta, Mäntyharjulta, Hartolasta, Joutsasta, Korpilahdelta, Petäjävedeltä, Multialta ja Ähtäristä. Pohjoisessa rajana on hämäläismurteiden pohjoisraja. Kuvaavaa on, että lepo paikannimissä on jokseenkin tuntematon tämän alueen ulkopuolella. Vain jokin Lepola-niminen huvila mainitaan muualta Suomea olevista kokoelmissa. Kun kaikki tiedot lepoaikoista ja tavasta levottaa lehmii rajoittuvat siis Lounais-Suomeen ja Hämeeseen, koko tapaa on pidettävä nimenomaan lounaissuomalaisena ja hämäläisenä. Tämä ei kuitenkaan kumoa sitä tosiasiaa, että karja on muuallakin keskipäivän aikana lepäillyt, vaikka laitumilla ei olekaan ollut erityisiä lepoaikkoja sitä varten.

Murteissa tavattavat karjan lepopaikan nimitykset ovat *lepo*, *levo* ja *lehu*. »Syävät vattas täyteen ja sit menit makkaamaal levoon» (Pöytyä). »Elämek käyvä leol», so. »makkol kun kauka metäs ova» (Mynämäki). »Laitumella ollessa on karjalla tapana jollakin aikaa päivästä kokoontua määrättyyn paikkaan levähtämään ja märehcimään, 'lehuamaan'. Tuota paikkaa kutsutaan 'lehuksi'» (Perniö).

Lepo-sanana yhteydessä ilmenee kartasta muudan seikka, joka koskee sanaa itseään, nimittäin se, että sana tavataan esiintymisalueellaan nominatiivissa sekä vahva- että heikkovartaloina. Vieläpä kummallakin on selvärajainen esiintymisalue. Vahva-asteinen *lepo* on hämäläinen. Sen ääripitäjinä lännessä voidaan mainita Kankaanpää — Hämeenkyrö — Vesilahti — Tammela. Tämän rajan länsi- ja lounaispuolella vallitsee *levo*. Sanan nominatiivissa tavattava kaksinaisuus on pannut arvelemaan, että kysymyksessä oleva *levo* on yhteydessä kattoa ja suojaa merkitsevän *levo*-sanana kanssa (näin on arvellut mm. Setälä). Että näin ei ole asian laita, on E. A. Tunkelo osoittanut kirjoittaessaan Virittäjässä v. 1936 »Sanoista levo ja lepo». Siinä hän aivan oikein toteaa, ettei karjan lepäilypaikkaa tarkoittava *levo* ole mikään muu kuin *lepo*-sanana yleistynyt heikko vartalo.¹

Lepo on varsin tavallinen yleiskielen sana. Sen kuulee joka päivä erilaisissa ilmauksissa (esim. olla levolla, panna levolle, päästä haudan lepoon, lepoasento, lepokammio, lepopäivä, lepotuoli). Merkityksessä 'quies, requies' sanan tuntee jo Juslenius. Mutta *lepo*-sanaa karjan lepopaikkaa tarkoittamassa ei nykykieli juuri tunne. Sanalipuissa on tämän sanan kohdalla jokseenkin tavallisena merkintä siitä, että sana on harvinainen, että se tavataan vain vanhoilla. Kuitenkin *lepo*, *levo* karjan lepopaikkana on ollut aikoinaan melko yleinen. Tätä todistaa sekin, että sanakirjantekijöille tämä merkitys on ollut tuttu. Gananderilla sana on monikollisena asussa »lepat 1. lepää». Hän mainitsee sen hämäläisenä. Ganander tuntee myös sanan »lepotarha». Selityksenä on »fäfallan in i skogen, en umgäng för boskapen at Hwila midt på dagar». Renvallilla on sana »läwäs, läpään». Sana mainitaan hämäläisenä. Lönnrotin sanakirjassa *lepo* on mm. »ställe der boskapen hvilat; inhägnad, hage på andra stranden, dit man ror öfver för ait mjölka korna». »Lewäs, lepään» on selitetty laitumella olevaksi aidatuksi karjan lepopaikaksi. Lönnrot tuntee myös yhdyssanan »karjan lepo», joka on »boskapens hvilo-plats».

Lepo on omaperäinen sana, jonka sukulaisuutta *levätä*-verbin kanssa ei ole syytä epäillä. Sille tavataan vastineita useissa sukukielissä, mm. virossa, vepsässä, vatjassa sekä lapissa. Niillä ei kuitenkaan liene karjan lepopaikan tai karjan lepäämisen erikoismerkitystä.

¹ E. A. Tunkelo, Sanoista *levo* ja *lepo*. Virittäjä 1936 ss. 229—234.

Yhtä helposti kuin *lepo*, *levo* ei selity Perniössä ja Muurlassa tavattava *lehu* (*lehumpaik*, *lehuplas*). Onko kysymyksessä vain *levo*-sanana perniöläinen asu vai onko vastausta haettava muualta? Ehkä paikannimet valaisevat asiaa. Perniön paikannimikokoelma on suppea, mutta siinä on kuitenkin yksi *lehu*-yhdynnäinen. Perniön Mussaareissa on *Lehusuo*. »Se on tasaista, heinää kasvavaa lehua maata.» Muurlan kokoelma on antoisampi. Siinä on mainittu seuraavat *lehu*-sanat:

Lehu, keto Lehu on tasaista ketoa; v. *lehua* 'maata', 'levätä' (eläimistä) (Järvenkylä),

Lehu- Mettä-Valkjärven kaakkoisranta. Lehu on tasaista, alavaa, heinää runsaasti kasvavaa ketoa, jossa kasvaa myös lehtipuita. Lehmät uitettiin usein 'Lehun lehuttelema', ks. Syvälahdenkuve ja Uiuutusnokka; v. *lehua* (Rannan ja Kosken kylät); (Syvälahdenkuve, lahdeke Mettä-Valkjärvessä. Lahdeke työntyy syväälle maalle päin. Sen sivuille jäävät niemekkeet ovat Uiuutusnokka eli Isonkränännokka ja Lehu. Ennen, jolloin pidettiin lehmiä laitumella Mettä-Valkjärven takana, uitettiin lehmiä usein Syvälahdenkupeen yli Uiuutusnokalta Lehuun. (Rannan ja Pyölin kylät).

Lehu, pelto. Lehu on ollut alavaa ketoa; v. *lehua* 'maata', 'levätä' (eläimistä) (Ruotsalo, Lauri).

Lehunkallio, paljas Mettä-Valkjärveen viettävä kalliopaasi Lehun niemessä (Kosken kylä).

Lehunmetsä, keto. Keto on Juuselanmäellä ja sillä oli eläinten laitumella ollessa tapana *lehua* (maata, loikoa, levätä). (Äijälän kylä).

Lehunmäki, kallio, joka työntyy Pitkäänlahteen (Kosken kylä, Rantala).

Että kysymyksessä tuskin voi olla *levo*-sanana perniöläinen asu, näyttää uskottavalta, sillä esim. Perniön naapuripitäjässä Kiskossa karjan lepopaikka on *levo* ja vastaava verbi *levoa*. Eikä voida ajatella edes kehitystä *levo* > *leo* > *leu* > *lehu*, sillä *v*:n katoalue ei ulotu näin kauas itään. Sitä paitsi ei ole mitään rinnakkaistapausta, jossa olisi tapahtunut kehitys *-v-* > *-h-*. Tosin virossa suomen *lepo*-sanana vastine esiintyy *u*-loppuisena, mutta tämäkin lähtökohta tuntuu liian kaukaiselta silloin, kun käden ulottuvilla on toinen mahdollisuus, nimittäin se, että kysymyksessä on kokonaan toinen sana. Yllä olevien sanaselitysten perusteella voitaneen olettaa, että tämä sana merkitsee jotain, joka on tasaista ja alavaa, mahdollisesti vielä ruohoa kasvavaa. Sellaista on mm. suo, soinen paikka, lieju, liehu ja miksei lehu. Että *lehu* tarjoittamassa kostea paikkaa mahdollisesti tunnetaan, osoittaa se, mihin M. J. Eisen päätyy kirjoittaessaan sanoista *Lihala*, *Lihula* (*Lehula*, *Lehola*). Hän kirjoittaa mm. seuraavaa: »Meines erachtens dürfte man den namen vom worte *lehu*, *liehu*, *lieju* (sumpfige stelle, schlamm, sumpff, morast) ableiten können, wenn auch ein solches wort gegenwärtig nicht mehr im estnischen existiert, wohl aber

im finnischen. *Lihula*, *Lehula* müsste demnach einen schmutzigen, sumpfigen oder feuchtigen ort bedeuten». ¹ Mutta jos näin on, herää kysymys, miten jotain kosteaa paikkaa tarkoittava sana voi esiintyä karjan lepopaikkaa merkitsevänä? Ehkä voidaan ajatella, että lepopaikaksi valittiin nimenomaan jokin tällainen tasainen paikka, entinen kostea paikka, jossa oli juomavettä saatavana, juuri lehu, että ennen pitkää alettiin kutsua lehuiksi muitakin karjan lepopaikkoja, mahdollisesti levoja, että ajan mittaan, kun *lehu*-sanan varsinainen merkitys oli kokonaan unohdettu, kun se tunnettiin vain karjan lepopaikkaa merkitsevänä, verbi *lehua* merkitsemässä 'maata' eläimistä oli aivan yhtä selvä kuin Kiskossa verbi *levoa* vastaavassa merkityksessä.

HELKA NURMI

Finnisch *lepo* 'Ruheplatz des Viehs'

Eine alte, in Finnland schon vor Jahrzehnten aufgegebene Gewohnheit war es, das Vieh um die Mittagszeit zu einer Ruhepause zu sammeln. Der Hirt liess sein Horn ertönen und das Vieh kam auf dieses Zeichen hin an einen bestimmten Platz, wo man es leicht beaufsichtigen und mühelos feststellen konnte, ob die ganze Herde beisammen war. Einen solchen Ruheplatz des Viehs nannte man *lepo*, *levo* oder *lehu*.

lepo bedeutet in der heutigen Gemeinsprache einfach 'quies, requies', ist aber in der Bedeutung 'Ruheplatz des Viehs' nicht mehr bekannt. Es lässt sich jedoch auf Grund der alten Wörterbücher (Ganander, Renvall, Lönnrot) und der Sammlungen der Wörterbuchstiftung erschliessen, dass das in Rede stehende Wort auch in

der letztgenannten Bedeutung im Finnischen früher ziemlich häufig gewesen ist. *lepo* gehört offensichtlich zu derselben Wurzel wie das Verb *lepvätä*, *-pään*. Die mundartliche Form *levo* ist, wie E. A. Tunkelo im »Virittäjä» 1936, S. 229 dargelegt hat, ein neuer Nominativ, der aus den schwachstufigen Formen des Substantivs *lepo* (Gen. und Akk. *levon*, Allat. *levolle* usw.) abstrahiert worden ist. Die in zwei Kirchspielen (Perniö und Muurla) anzutreffende Variante *lehu* (auch das Verb *lehua* 'ruhen [von Tieren]') ist bekannt) ist nach der Meinung der Verfasserin ein ganz anderes Wort als *lepo* und hat ursprünglich 'feuchter Platz' bedeutet, denn ein derartiger Platz wurde vielleicht ursprünglich als Ruheplatz für das Vieh gewählt.

HELKA NURMI

¹ M. J. Eisen, Drei mythische ortschaften in Kreutzwalds Kalewipoeg. FUF 13 s. 334.